

Άλλες χρήσεις των χρόνων του ρήματος

Η ανάλυση των τύπων του ρήματος που έγινε μέχρι εδώ καλύπτει την καθαρά χρονική σημασία των τύπων του ρήματος· είναι φανερό όμως ότι δεν εξαντλεί τις σημασίες και τις χρήσεις που μπορεί να έχουν αυτοί οι τύποι. Αυτό συμβαίνει ειδικά οι τύποι του ρήματος που παραδοσιακά ονομάζουμε χρόνους δεν διακρίνονται μεταξύ τους μόνο από τη χρονική τους σημασία, δηλαδή από το σημείο του χρονικού άξονα στο οποίο τοποθετούν το γεγονός· στην πραγματικότητα, αυτή δεν είναι καν η πιο σημαντική τους πλευρά. Πολύ πιο σημαντική για την ελληνική γλώσσα είναι μια διαφορετική θεώρηση του χρόνου, το ποιόν ενεργείας, που δηλώνεται αυτόματα από όλους τους τύπους του ρήματος, είτε δηλώνουν χρόνο είτε όχι (βλ. §325-330).

Συχνά οι τύποι του ρήματος δηλώνουν και τροπικότητα. Αυτό συμβαίνει ιδιαίτερα με τους τύπους που σχηματίζονται με τους δείκτες *να*, *θα* και *ας*. Ιδιαίτερα συνδεδεμένοι με την τροπικότητα είναι ο μέλλοντας και ο παρατατικός, μόνοι τους ή σε συνδυασμό με τους δείκτες (βλ. §331-363).

CHR. ΚΛΕΙΣ, ΚΑ ΒΛΟΔΙΜΟΤΙΣ,
 Τραγουπιή της νίας ελληνικής,
 Αθήνα 2005

ΠΟΙΟΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

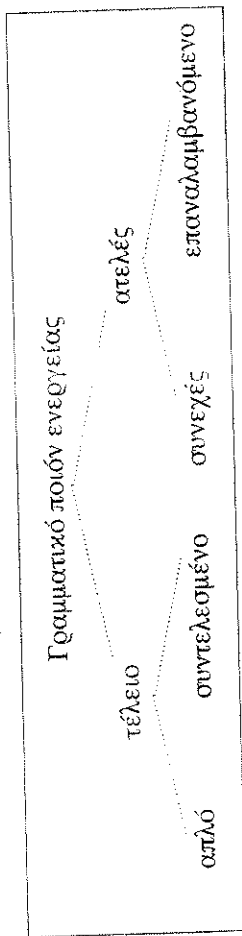
ΛΕΞΙΚΟ - ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟ ΠΟΙΟΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

325. Εκτός από τη θέση του στον χρονικό άξονα, κάθε γεγονός έχει και μια άλλη χρονική πλευρά, την εσωτερική χρονική του σύσταση: ορισμένα γεγονότα έχουν απροσδιόριστη διάρκεια (*κοιμάμαι, ψάχνω*), άλλα είναι στιγμιαία (*ξυπνάω, βρίζω*), άλλα έχουν απροσδιόριστη διάρκεια και συγκεκριμένο, στιγμιαίο τέλος (*ζωγραφίζω έναν πίνακα, γράφω ένα γράμμα*). Η εσωτερική χρονική σύσταση των γεγονότων ονομάζεται **λεξικό ποιόν ενεργείας**. Οι πληροφορίες για την εσωτερική χρονική σύσταση περιλαμβάνονται στη λεξική σημασία του ρήματος.

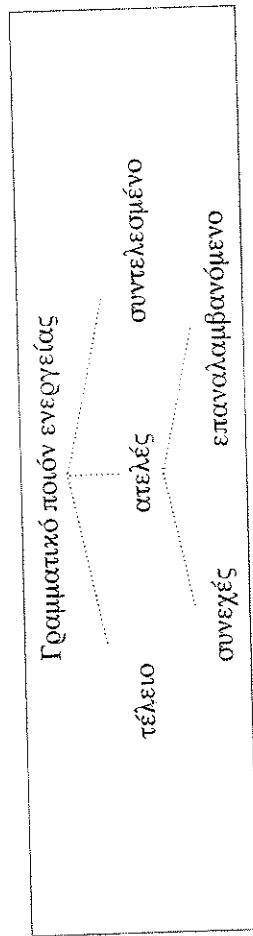
326. Εκτός από την αντικειμενική χρονική σύσταση, που δηλώνεται αυτόματα από τη σημασία του ρήματος, ο ομιλητής έχει τη δυνατότητα να δηλώσει και τον τρόπο με τον οποίο ο ίδιος αντιμετωπίζει το γεγονός ως προς τη χρονική του σύσταση, την οπτική γωνία από την οποία το βλέπει. Συγκεκριμένα, ο ομιλητής μπορεί να δηλώσει αν βλέπει το γεγονός συνοπτικά, ως ενιαίο σύνολο, ή αν το βλέπει στην εξέλιξή του, αν ενδιαφέρεται δηλαδή για την εσωτερική χρονική του σύνθεση, για τις φάσεις που το αποτελούν. Η διαφοροποίηση αυτή στη θεώρηση των γεγονότων εκφράζεται στην ελληνική γλώσσα από τη μορφή του ρήματος και μάλιστα από τα δύο βασικά θέματα του κάθε ρήματος, το θέμα του ενεστώτα και το θέμα του αορίστου:

Τον περασμένο μήνα ταξίδεψα στην Αφρική.

κληρωθεί. Στην περίπτωση αυτή το σχήμα μπορεί να διαμορφωθεί ως εξής:

328. Είναι όμως δυνατόν επίσης να θεωρηθεί ότι η διαφορά των συντελεσμένων από τους άλλους χρόνους δεν εντοπίζεται στο ποιόν ενεργείας, αλλά στον χρόνο, και ότι δηλώνουν κυρίως το προτερόχρονο (βλ. §321). Και οι δύο απόψεις στηρίζονται σε βάσιμα επιχειρήματα.⁸ Στην παρούσα Γραμματική επελέγη μια μέση οδός: η συντελικότητα αντιμετωπίστηκε ως ξεχωριστή κατηγορία και εντάχθηκε στο ποιόν ενεργείας, με την παρατήρηση ότι έχει χαρακτηριστικά που τη διαφοροποιούν τόσο ως προς το ποιόν ενεργείας (τετελεσμένο) όσο και ως προς τον χρόνο (προτερόχρονο). Το τελικό σχήμα λοιπόν διαμορφώνεται ως εξής:⁹

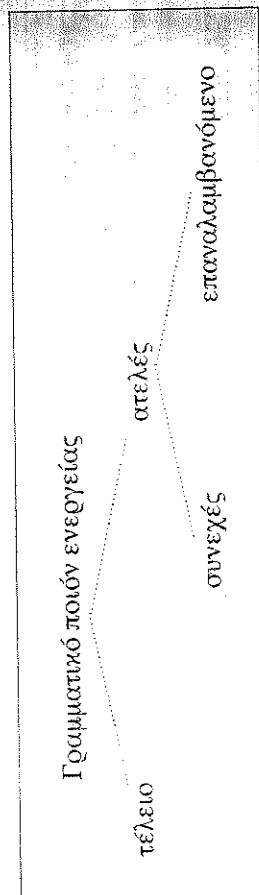

8. Το πρόβλημα εντοπίζεται κυρίως στον παρακείμενο, οι πολλαπλές χρήσεις του οποίου και η μεγάλη επεξήλιξη με τον αορίστο κάνουν ιδιαίτερα δύσκολη την ανάλωσή του.
9. Ας σημειωθεί ότι στο σχήμα που ακολουθεί η διάκριση σε τέλειο, ατελής και συντελεσμένο ποιόν ενεργείας έχει μορφολογική δήλωση (έγραφα - έχω γράψει), ενώ η διάκριση (τού ατελούς) σε συνεχές και επαναλαμβανόμενο έχει σημασιολογικό χαρακτήρα (γράφω = 1. «συνεχώς», 2. «κάθε μέρα»).

Τον περασμένο μήνα ταξίδεψα στην Αφρική.
Αύριο θα καθαρίζω την αποθήκη.
Αύριο θα καθαρίσω την αποθήκη.

Τη γραμματική κατηγορία που εκφράζει τον τρόπο θεώρησης των γεγονότων την ονομάζουμε **γραμματικό ποιόν ενεργείας**. Είναι επίσης γνωστή με τους όρους *όψη* ή *άποψη*. Το γραμματικό ποιόν ενεργείας που εκφράζει τη συνολική θεώρηση το ονομάζουμε **τέλειο**, εκείνο που εκφράζει τη θεώρηση της ενέργειας ή της κατάστασης στην εξέλιξή της το ονομάζουμε **ατελής**. Το θέμα τού αορίστου εκφράζει το τέλειο και το θέμα τού ενεστώτα το ατελής.

Το ατελής ποιόν ενεργείας έχει δύο δυνατές σημασίες: όταν το χρησιμοποιεί ο ομιλητής, παρουσιάζει το γεγονός είτε ως κάτι συνεχές, που βρίσκεται σε εξέλιξη, είτε ως κάτι που επαναλαμβάνεται με κανονικότητα.

7. Από το θέμα τού Ενεστώτα (**τρεχ-**) σχηματίζονται, εκτός από τον ίδιο, ο παρασπαστικός (**έτρεχα**) και ο ατελής μέλλοντας (**θα τρέχω**), καθώς και η μετοχή σε **-οντας/-ώντας**. Όλοι οι υπόλοιποι τύποι τού ρήματος σχηματίζονται από το θέμα τού αορίστου. Οι λεγόμενοι συντελεσμένοι χρόνοι (παρακείμενος, υπερσυντέλικος, συντελεσμένος μέλλοντας) αποτελούν μια προβληματική κατηγορία: όπως δείχνει και η μορφή τους (σχηματίζονται από το θέμα τού αορίστου), είναι δυνατόν να θεωρηθεί ότι αποτελούν μία υποκατηγορία τού τέλειου, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στο συντελεσμένο τού γεγονότος, τονίζοντας δηλαδή το ότι έχει ολο-

Η ανάλυση που ακολουθεί περιορίζεται στη συγκριτική εξέταση των δύο βασικών ειδών του ποιού ενεργείας. Οι συντελεσμένοι τύποι του ρήματος εξετάζονται αναλυτικά στο κεφάλαιο για τον γραμματικό χρόνο (§321).

Τέλειο και ατελές ποιόν ενεργείας

9. Ο ομιλητής που χρησιμοποιεί το θέμα του αορίστου (τέλειο) βλέπει το γεγονός στο σύνολό του, χωρίς να ενδιαφέρεται για τη διάρκεια του ή για τις φάσεις από τις οποίες αποτελείται.

Ο ομιλητής που χρησιμοποιεί το θέμα του ενεστώτα (ατελές) βλέπει το γεγονός στην εξέλιξή του.

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η επιλογή μας από τις δύο θεωρήσεις (τέλειας ή ατελούς) δεν εξαρτάται από την αντικειμενική χρονική στιγμή του γεγονότος. Κάθε θέμα μπορεί να χρησιμοποιηθεί τόσο για στιγμιαία γεγονότα όσο και για γεγονότα με διάρκεια, μπορούμε μάλιστα για το ίδιο ακριβώς γεγονός να χρησιμοποιήσουμε και τα δύο θέματα:

Χθες έγραφα ένα γράμμα.

Χθες έγραφα ένα γράμμα.

Συχνά δημιουργείται η εσφαλμένη εντύπωση ότι το ατελές ποιόν ενεργείας χρησιμοποιείται μόνο για γεγονότα με μεγάλη διάρκεια ή επαναλαμβανόμενα, και το τέλειο μόνο για γεγονότα στιγμιαία. Οι παραδοσιακές ονομασίες των δύο ειδών του μέλλοντα (διαρκείας και στιγμιαίας) συντείνουν στο να δημιουργείται αυτή η εντύπωση. Είναι φανερό όμως ότι η διαφορά τους δεν είναι αντικειμενική:

Χθες έγραφα ένα γράμμα.

Χθες έγραφα ένα γράμμα.

Μπορούμε μάλιστα να χρησιμοποιήσουμε π.χ. το τέλειο ποιόν ενεργείας ακόμη και όταν έχουμε και επηρηματικούς προσδιορισμούς που δείχνουν τη διάρκεια ή την εξέλιξη:

Χθες όλη μέρα έγραφα ένα γράμμα.

Χθες όλη μέρα έγραφα ένα γράμμα.

Η διαφορά ανάμεσα στις δύο προτάσεις δεν έγκειται σε διαφορετική διάκριση της δραστηριότητας (αφού πρόκειται για το ίδιο γεγονός), αλλά στη διαφορετική οπτική γωνία από την οποία τη βλέπει ο ομιλητής στην πρώτη περίπτωση τη βλέπει συνοπτικά, στη δεύτερη στην εξέλιξή της. Η διαφορά της οπτικής γωνίας φυσικά προσδίδει ορισμένες σημασιολογικές αποχρώσεις, ανάλογα και με τα υπόλοιπα συμφοραζόμενα έτσι, η πρώτη πρόταση (*Χθες όλη μέρα έγραφα ένα γράμμα*) είναι πολύ πιθανόν να χρησιμοποιηθεί αν ο ομιλητής θέλει να υποδηλώσει ή να τονίσει ότι *όλη* την ημέρα δεν κατάφερε να κάνει τίποτε άλλο· η δεύτερη (*Χθες όλη μέρα έγραφα ένα γράμμα*) μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να τονίσει απλώς ότι για τη σύνταξη του γράμματος κατανάλωσε *όλη* την ημέρα του, ότι ήταν συνέχεια απασχολημένος μ' αυτό. Αυτές δεν είναι βέβαια οι μόνες δυνατές ερμηνείες των προτάσεων· η ακριβής σημασία δίνεται από το περιβάλλον, που δείχνει καθαρότερα την πρόθεση του ομιλητή. Το σημαντικό είναι ότι η διαφορά ανάμεσα στις δύο προτάσεις δεν είναι διαφορά στα γεγονότα, αλλά η διαφορετική οπτική γωνία υπό την οποία βλέπει ο ομιλητής το ίδιο γεγονός.

Περιορισμοί στην επιλογή

330. Η ελευθερία επιλογής είναι μεγάλη, αλλά όχι απόλυτη. Οι βασικοί παράγοντες που μπορούν να την επηρεάσουν είναι η παρουσία ορισμένων χρονικών προσδιορισμών, αλλά και η ίδια η λεξική σημασία των ρημάτων και κυρίως το λεξικό ποιόν ενεργείας.

Οι επηρηματικοί προσδιορισμοί και σύνδεσμοι που μπορούν να επιβάλλουν ένα συγκεκριμένο ποιόν ενεργείας (το ατελές) είναι κυρίως εκείνοι που δηλώνουν ρητά ότι το γεγονός επαναλαμβάνεται με κανονικότητα (π.χ. οι επηρηματικοί προσδιορισμοί *κάθε μέρα*, *κάθε καλοκαίρι*, *κάθε φορά*, *συνήθως* και ο χρονικός σύνδεσμος *κάθε φορά που*):

Συνήθως τα καλοκαίρια πηγαίναμε στο βουνό.

Κάθε φορά που τον κοίταζαν, έσκαγε στα γέλια.

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι το ατελές είναι υποχρεωτικό μόνον όταν η επανάληψη παρουσιάζει κανονικότητα. Η απλή επανάληψη εκφράζεται με το τέλειο:

Τα τελευταία πέντε χρόνια πήγαμε δεκατρείς φορές στο βουνό.

Τρεις φορές που τον κοίταξαν, έσκαγε στα γέλια.

Σε όλες τις περιπτώσεις, ακόμη και εκεί όπου η επιλογή είναι ελεύθερη, η σημασία του επιφρηματικού προσδιορισμού είναι η πιο ισχυρή και δεν μπορεί να αναιρεθεί από τον τύπο του ρήματος.

Το λεξικό ποιόν ενεργείας δεν επιβάλλει την επιλογή του ενός ή του άλλου γραμματικού ποιού ενεργείας. Η επιλογή εναπόκειται πραγματικά στον ομιλητή. Η συγκεκριμένη όμως σημασία που παίρνει το ρήμα με το ατελές ή τέλειο ποιόν ενεργείας εξαρτάται από το λεξικό ποιόν ενεργείας.

Τα ρήματα που δηλώνουν ενέργεια η οποία έχει κάποια διάρκεια είναι τα πιο ευέλικτα: το ατελές ποιόν ενεργείας δίνει έμφαση στη διάρκειά τους ή δηλώνει κανονική επανάληψη· το τέλειο τα βλέπει ως σύνολο, χωρίς να ενδιαφέρεται ούτε για τη διάρκεια ούτε για τις φάσεις που τα αποτελούν:

Χθες περπάτησα στην παραλία.

Χθες περπατούσα στην παραλία.

Συχνά περπατούσα στην παραλία.

Τα ρήματα που δηλώνουν καταστάσεις παρέχουν την ίδια ελευθερία:

Το μεσημέρι κοιμήθηκα δύο ώρες.

Το μεσημέρι κοιμόμουννα δύο ώρες.

Τα μεσημέρια κοιμόμουννα πάντα δύο ώρες.

Ορισμένα απ' αυτά, όμως, παρουσιάζουν μια ιδιαιτερότητα: όταν εμφα-

νίζονται με συνοπτικό τύπο, μπορούν να δηλώνουν την είσοδο στην κατάσταση:

Το μαρό κοιμήθηκε στις 7. (ενν. «αποκοιμήθηκε, το πήρε ο ύπνος»)

Κάθισε, μη στέκεσαι όρθιος.

Τα ρήματα που έχουν σιγμιαίο λεξικό ποιόν ενεργείας είναι τα λιγότερο ευέλικτα: το ατελές ποιόν ενεργείας μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο για να δηλώσει την κανονική επανάληψη:

Κάθε πρωί έχανε το μολύβι του και κάθε βράδυ το ξανάβρισκε.

Μπορούν επίσης να παρουσιαστούν ως χρονικό πλαίσιο για ένα άλλο γεγονός:

Τη στιγμή που έκλεινα την πόρτα, χτύπησε το κουδούνι.

Δεν μπορούν όμως να έχουν σημασία πραγματικής διάρκειας και δεν μπορούν επομένως να συνδυαστούν με επιφρηματικούς προσδιορισμούς που δηλώνουν τη διάρκεια.

Περιορισμό στην επιλογή υπάρχουν επίσης στις προτάσεις που αποτελούν συμπληρώματα ρημάτων και εισάγονται με τον δείκτη *να*. Συγκεκριμένα, ατελές ποιόν ενεργείας απαιτούν στο συμπλήρωμά τους:

α. τα ρήματα που δηλώνουν φάση τής εξέλιξης μιας ενέργειας ή κατάστασης (*αρχίζω, συνεχίζω, παύω, σταματάω*):

Μόλις άρχισα να δουλεύω, θα αφήσω να τελειώσω.

β. τα αισθησέως σημαντικά ρήματα:

Είδε το σπίτι να γκρεμίζεται.

Έχεις ακούσει τον Ανδρέα να τραγουδάει;

Τέλειο ποιόν ενεργείας απαιτούν στο συμπλήρωμά τους τα ρήματα που δηλώνουν ότι μια ενέργεια ή κατάσταση πλησιάζει στο τέλος της (*κοιτεύω, πλησιάζω*) κ.λπ.:

Το μετρό κοντεύει να τεθεί σε λειτουργία.